

„... töötavad taludes ja varjavad oma tegelikku palgatöö vahekorda peremeestega“.

Sulased Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis

Tiit Noormets*

Sulane on põllumajanduses töötav meessoost palgatöeline, nagu on üksmeelselt kirjast erinevates entsüklopeediates. Täpsuse huvides peab küll lisama, et sulane oli talus eraomaniku-talupidaja palgaline; ning naissoost palgatöelist nimetati tüdrukuks (vähem levinult ka teenijaks). „Eesti Nõukogude Entsüklopeedia“ (1975) täpsustab, et sulased olid palgatöelised kapitalistlikus ja feodaalses põllumajanduses (oli ju NSV Liidus ühe selle põhialusena „likvideeritud inimese ekspluateerimine inimese poolt“). Ometi olid kunagi ka Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis sulased, nagu võib lugeda allolevatest dokumentidest. Ajalookirjutistes ei leia aga nende kohta midagi.

Sulastest on küll kirjutanud nõukogude põllumajanduse ajaloo uurija Evald Laasi ühes hirmsa pealkirjaga raamatus lausa mitmel leheküljel, kuid teeb seda võtmes „võõra palgatööjõu ekspluateerimine kulakute poolt“, sulastele enestele tähelepanu pööramata.¹ Samas on Evald Laasi aga publitseerinud ka ühe teemakohase dokumendi.² „Eesti Nõukogude Entsüklopeedia“ vastavas artiklis on siiski õigesti kirjast, et „Eestis oli sulaseid feodaalse killustumuse ajast põllumajanduse kollektiviseerimiseni“ (mis toimus teatavasti põhiosas 1949. aastal pärast märtsiküüditamist). „Eesti Entsüklopeedia“ (1995) teatab aga ekslikult, et „Eestis on sulaseid olnud feodaalse killustumuse ajast nüüdisajani (v. a. NSV Liidu okupatsiooni ajal)“. Statistik Lembit Teppi põhjalikus uurimuses Eesti maarahvastiku kohta³ 1940.–1994. aastal ei ole sulaseid kui sotsiaalset kategooriat üldse nimetatud; kuid nagu allolevatest dokumentidest lugeda võib, nende registreerimisest hoiduti, mistõttu leidubki üldistavaid andmeid nende kohta vähe. Viimane ongi käesoleva allikapublikatsiooni põhjuseks ja põhjenduseks.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel ei olnud riigivõim sulastest huvitatud. Sõjapurustuste taastamise ja ülesehitustöö aegadel oli kõige tähtsam talude toodang linnade toitmiseks, samas kui inimkaotuste tõttu oli põllumajanduses tööjõupuudus. Teisalt oli sulaseid üpris vähe, suuremates maakondades sadades ja väiksemates isegi alla saja (talusid oli Eestis kollektiviseerimise eel, 1949. aasta alul ümmarguselt 135 000⁴). 1947. aastal algas aga „pealetung kulaklusele“ ja muu hulgas saadeti 30. aprillil Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei

* Tiit Noormets (1959), peaspetsialist-teadur, Eesti Rahvusarhiiv, teadus- ja publitseerimisbüroo, Madara 24, Tallinn 10613, tiit.noormets@ra.ee

¹ E. Laasi. Eestimaa Kommunistlik Partei ellu viimas V. I. Lenini kooperasiioniplaani 1944–1950. Tallinn, 1980, lk. 139–145.

² Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine. Dokumentide ja materjalide kogumik, koostanud Evald Laasi. Tallinn, 1978, lk. 129–131 (dokument nr. 46).

³ L. Tepp. Maarahvastiku arvu ja koosseisu muutumine majapidamisarvestuse andmetel. – Eesti Statistika 1995, nr. 1 (37), lk. 19–55.

⁴ Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine, lk. 624–625.

Rukkilõikus
Virumaal 1948.
Foto: E. Järve.
EFA.204.0.92798

Normivilja
andmine
Harjumaal 1947.
Foto: E. Järve.
EFA.204.0.904

Läheb
linakupardamiseks
Tartumaal 1946.
Foto: R. Kursk.
EFA.699.0.222080

Keskkomiteest maakonnakomiteede sekretäriledele salajane ringkiri, millega nõuti „üksik- asjalikku kirjalikku informatsiooni sulaste olemasolu kohta maakonnas ja nende töötingi- muste kohta palgalistena põllumajanduses eraettevõtjate juures“.⁵ Vastuseid sellele leidub Rahvusarhiivis partei maakonnakomiteede fondides aga ainult viie maakonna kohta (Harju-, Tartu-, Viru-, Lääne- ja Saaremaa). Võimalik, et tollase töö ülikülluse, ülevalt pidevalt nõu- tud kõikvõimalike andmete ja tegelikult sulaste kui probleemi teisejärgulisuse tõttu teistest maakondadest ei vastatudki. Tõenäoliselt selliseid informatsioone võib leida aga EK(b)P Keskkomitee fondi⁶ dokumentide hulgas, mis on aga väga mahukas ja sealjuures segaselt fondeeritud, mis takistab nende süstemaatilist ja täiemahulist läbivaatamist. Siin avaldame muutmata kujul kõik seni välja selgitatud vähesed dokumendid (välja arvatud Evald Laasi juba varem publitseeritud informatsioon Tartumaa kohta).

EK(b)P⁷ Keskkomiteele 12. aprillil⁸ 1947. a.

Informatsioon Harjumaal töötavate sulaste ja tüdrukute kohta

Vastavalt valdade partei algorganisatsioonide sekretäridelt saadud andmetele on Harjumaal käes- oleval momendil sulaseid ja tüdrukuid kokku 232 inimest. Neist on mehi 64 ja naised 168. Rahvuste järele on: Eestlasi 135, Venelasi 22 ja Ingerlasi-soomlasi 75 inimest. Vanaduse järele on 18 – 25. aastani 69 inimest, 25 – 35. aastani 33 inimest, 35 – 50. aastani 68 inimest ja üle 50. aasta vanuseid 50 inimest ning mitte täisealisi karjapoisse – tüdrukuid 12.

Talud, millised peavad praegu sulaseid ja tüdrukuid, on enamuses endised suurtalunikud – kulaklikud majapidamised. Selliseid on maakonnas arvult 112 talundit. Näit: Peningi vallas 5 talu (vähendatud maareformiga), Rae vallas 14 talu (vähendatud maareformiga). Sellistes taludes on enamik sulaseid – tüdrukuid juba aastaid paigal olnud, nagu Kõnnu vallas, suurtaluniku Maasing Herbert'i teenija Hõbemäe Salme, kes töötab talus juba aastaid. Samuti Vanaküla II suurtaluniku Luks Johani juures teenivad pikemat aega Ligi Veera ja Kuldsaar Elisa. Need inimesed töötavad ilma valla Täitevkomitees vormistatud lepinguta ja senini ei ole veel suudetud neid veenda omale iseseisva majapidamise asutamise võimalusest või töötamiseks riigimajandis (sovhoosides).

Keskmihtalusid, millised peavad omale võõrast tööjõudu, on maakonnas arvult 93. Ülejäänud on kehvik ja uusmaasaajate majapidamised, arvult 27. Mainitud majapidamistest on suurem osa selli- seid, kus puudub vajalik tööjõud, et korralikult majandada talundit. Näit: Raikküla vallas, Ummaru külas asuvas Allika-Matsi keskmihhtalus, kus on ainus meestööjõud 75. aastane peremees Kuusemets Mart, kellel kõik kolm poega on langenud Punaarmees. Selles talus töötab valla Täitevkomitees kinnitatud lepingu alusel sulane Ivanov Ivan.

Valla Täitevkomiteed on senini suhtunud loiult sulaste ja tüdrukute kaitsmisele, mille tulemuseks on, et kogu maakonna ulatuses vaid 21 talu on registreerinud omal palgalise tööjõu. Neis taludes on sulaste kuupalk 500 rubla ja tüdrukul 450 rubla, peale selle natuura tasu⁹ vastavalt kokkuleppele.

Suurem osa talupoegi püüab varjata, et neil on talus võõras tööjõud, seletades, et on kaasüüri- lised, sugulased jne. Valla Täitevkomiteedest on antud välja tõendid peremeestele, et viimased ei kasuta palgalist tööjõudu või isegi on vormistatud dokumendid, et tööline on perekonna koosseisus. Tegelikult on aga olukord vastupidine. Näit: Kuivajõe valla Metsise talu peremees, Metsis Otto juures teenib tüdrukuna Sääsk Alvine, mõlemad räägivad aga et nad on vabaabielus.

⁵ RA, ERAF.15.5.78, 62.

⁶ RA, ERAF.1 „Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee“ (54141 säilikut).

⁷ EK(b)P – Eestimaa Kommunistlik (bolševike) Partei.

⁸ Nõnda dokumendis; võimalik, et see on kirjaviga ja peab olema 21. aprillil (eelnimetatud 30. aprilli ringkirja aluseks oli keskkomitee sekretäri Karotamme kiri 15. aprillist) või siis hoopis 12. mail 1947?

⁹ S. t. talu omatoodangust toiduaineid.

Hageri vallas, Metsanurga talus töötab sulasena Toater Heinrich. Ise aga räägib, et on ainult korteris talus ja käib juhutöödel.

On veel välja kujunenud eriline motiiv noorte sulaste – tüdrukute kohta, kus räägitakse, et noor on võetud tallu kasulapseks. Noored, muidugi kokkuleppel peremehega, kinnitavad ka ise seda-sama. Näit: Peningi vallas, Allika talus töötav noor, Resnov Antonina ütles MT ühingu¹⁰ komitee esimehele sms¹¹ Allik'ule et: „Olen Allika talus kasulaps ja jään ka selleks“ (mingisuguseid dokumente aga selle kohta valla Täitevkomitees vormistatud ei ole). Samuti on sama valla Vahemetsa talu peremees, Laasberg Johannes võtnud 1946. a. detsembri kuul enesele teenijaks Holl Hirma – 18 aastat vana, ja räägib, et on võtnud teda kasulapseks (dokumente aga vormistatud ei ole). Sellistel juhtumitel ei ole ka tehtud mingit palga lepingut ja noored töötavad talus vaid söögi eest.

Üldiselt kokku-võttes, peaaegu kõikides taludes elavad, võõrad töötajad salgavad kõige kategoorilisemalt, et nad ühes või teises talus kindlalt töötavad, seletades, et nad kas ajutiselt peatuvad, või käivad päevatöölisena mitmetes taludes. Seetõttu on väga raske kindlaks teha suurtaalunike arvu, kes kasutavad võõrast tööjõudu.

Käesoleval ajal on MTA/ü¹² maakondlik komitee koos valdade partei organisatsioonide sekretäridega rakendatud individuaalsele sulaste ja tüdrukute välja selgitamisele, kes töötavad taludes ja varjavad oma tegelikku palgatöö vahekorda peremeestega. Selle töö sihiks on, kindlustada sulaste ja tüdrukute 100% A/ühingusse¹³ astumine ja ühtlasi suunata neid uusmaasaajaks või sotsialistlikku põllumajandus sektorisse tööle.

[I. Padevest]

Informaator

[R. Meijel]

EK(b)P Harjumaa Komitee sekretär

RA, ERAF, f. 11, n. 8, s. 100, l. 47–48.

EK(b)P Keskkomitee org.-instr. osakonnale 13. mail 1947. a.

Informatsioon sulastest ja nende töötingimustest [Virus] maakonnas

Momendil on maakonna Komiteesse saabunud andmeid sulaste kohta 17-nest vallast kus on kokku 342 sulast, kelledest 181 töötavad taludes ajutiselt ja 161 alaliselt. Talumajapidamiste arvu, kus peetakse võõrast tööjõudu ja majapidamiste iseloomu pole suudetud momendil täpselt kindlaks teha.

Rahvuste järgi on sulastest 105 eestlast, 47 venelast, 142 soomlast, 44 ingerlast¹⁴, 2 poolakat, 1 sakslane ja 1 tatarlane.

Erialade järgi on sulastest põllutöölisi 149, lihttöölisi 140, käsitöölisi 15, rauatöölisi 6, traktoriste 2, masiniste 2, elektrikuid 2, tislereid 2, potseppi 1, kingseppi 3, rätsepaid 4, kokk 1, kooliõpetajaid 1, tekstiiltöölisi 2, pagareid 1, trükitöölisi 1, juuksureid 1, sanitaartöölisi 2 ja karjastena on töötanud ning töötab momendil 7 inimest.

Vanaduse järgi on sulastest alla 18-ne aastaseid 27 inimest, 18–25 aastani 83 inimest, 25–35 aastani on 54 inimest, 35–50 aastani on 104 inimest ja üle 50 aastaseid 74 inimest.

Rõhuvas enamuses on sulastena inimesed keda okupatsiooni aeg okupantide poolt Leningradi ja Kalinini oblastitest siia evakueeritud ning kes pole avaldanud soovi oma kodukohtadesse tagasi pöördumiseks. Samuti on suur osa sisserändajaid mitmesugustest oblastitest kes tulid siit paremaid elutingimusi

¹⁰ MT ühing – maatöölise ametiühing.

¹¹ sms – seltsimees.

¹² MTA/ü – maatöölise ametiühing.

¹³ A/ühing – ametiühing.

¹⁴ Siin on tõenäoliselt soomlasteks nimetatud ingerisoomlased ja ingerlasteks nimetatud isurid.

otsima, nagu Sefel, Vladimir – pärit Novgorodist, Koslova Katarina – pärit Pavlovskist Leningradi oblastist, Krüüger A. – pärit Tomski oblastist jne. Osa sulastest on Punaarmee demobiliseeritud ning jäänud valdadesse sulastena nagu Ivankin F. – Räsani¹⁵ oblastist – traktorist, Tšibilevski J. – Ukrainast jne.

Olemasolevatel andmetel ei ole 342-hest sulasest ühtegi maatöölise ametiühingu liikmeiks.

Senini olevail andmel ei ole ühegi sulasega peremeeste poolt kindlaid töölepinguid sõlmitud, isegi mitte määratud mingit konkreetset tööpalka suurust oma vahel, vaid kõik nad töötavad toidu, korteri ja riietuse eest.

Näiteks Assamalla vallas, Assamalla külas endise suurtalunik (enne maareformi 45 ha maad) maad 30 ha, Lindre Leopold – kes kasutab veel peale oma maa kodanik Räni 7-e hektarilist maad (kod. Räni on üksik ja õpib Tartu Ülikoolis). Lindre peab kolme võõrast tööjõudu. Sulane – Kalle Josep – on Lindre juures töötanud alates 1943. a. ilma mingi lepinguta – tööriiete, jalanõude, korteri ja söögi eest. Pääle sulase töötab Lindre juures veel naistenija Karlonen A. alates 1943. a. ja Karlone 15 aastane tütre tütar kelledega samuti mingit kindlat palga suhtes ei ole. Karlone 15 lahkimise puhul lubavat Lindre talle teenitud aastate eest lehma anda. Mitme aastase teenistuse eest lehma kaasa saab seda Karlone ise ka ei tea.

Vao vallas Avispea külas teenib sulasena kod. Pärdik, Peka – rahvuselt ingerlane – ilma mingi-suguse töölepingu sõlmimiseta. Peremees Läänemets Jakob omab 26 ha suuruse talukoha (saadud kodanlise Eesti maareformiga) ning on pidevalt kasutanud talus üht võõrast tööjõudu.

Ülalmainitud sulaste arvust on ainult 18 inimest niisuguseid, kes oleks valmis ise enestele maad võtma ning valdade täitevkomiteed on samme astunud nende maaga varustamiseks.

EK(b)P Virumaa komitee sekretär [Janson]

RA, ERAF, f. 10, n. 11, s. 11, l. 96–97.

EK(b)P Läänemaa Komitee informatsioon 17. mail 1947.

Talumajapidamistes tööjõuna kasutatavate sulaste ja teenijate kohta

Sm. KAROTAMM'e kirja N. 8/k/196c 15. aprillist 1947. a. kohaselt teostati valdade partei algorganisatsioonide sekretäride poolt talumajapidamistes kasutatavate sulaste ja teenijate kontroll ja arvele võtmine, mille tulemusena selgus, et sulastena ja teenijaina seisab talumajapidamiste teenistuses 83 isikut, neist hooaja töölistena 23. Need 84 isikut seisavad 83 talumajapidamise teenistuses kusjuures Velise valla, Vene küla Tisleri talu omanik, keskmiktalupoeg E. Tulvik kasutab võõra tööjõuna kaht isikut: August ja Anna SÄÄG'i – esimest, kes erialalt potisepp, päevatöölisena, teist, Anna SÄÄG'i aga alalise tööjõuna.

Võõrast tööjõudu kasutatavatest majapidamistest on:

- a) kulaklikke – 9
- b) keskmikke – 73
- c) uusmaasaajaid – 1

Võõrast tööjõudu kasutatavate majapidamiste juures on iseloomustavaks see, et need on enamuses jõukamad ja suuremate sissetulekutega majapidamised. Näiteks: Kirbla valla Kirbla küla kulaklik talupoeg PUUMANN Jaani kasutab võõra tööjõuna VALBERG'i Al. Kulak PUUMANN Jaanil õnnestus esimese maareformi ajal jääda kahe; Veski ja Toi talude peremeheks, kusjuures talude üldsuurus kokku oli 36 ha. Alles täiendava maareformi teostamisel avastati see fiktiivmajapidamine ning PUUMANN'ile jäeti maad 30 ha. Pääle selle on PUUMANN ka veel „Paisuotsa“ nimelise veski omanikuks. Seega on tal sisetulekuid küllalt selleks, et pidada sulaseid ja teenijaid.

Teine samasugune jõukas talupoeg ja teenija pidaja on Märjamaa valla, Kasti as.¹⁶ Kiigepere

¹⁵ Räsani – Rjazani.

¹⁶ as. – asundus.

talu omanik TIITSO J. Talukoha suurus 27 ha sellest põldu 12 ha. Talus on 2 töajulist hobust, 3 lehma, 2 siga jne. J. TIITSO ise, tema naine ja poeg /18 a. vana/ on kõik töövõimelised inimesed, kuid sellele vaatamata peab ta omal teenijana alaealist Salme PUNTSO't, kes on sündinud 1930. a. J. TIITSO juures elab ka veel tema täiskasvanud õde, kuid talutööst osa ei võta, vaid otsib Märjamaa alevikus raamatupidaja ametkohta.

Sulaste ja teenijate koosseis jaguneb:

- a) rahvuselt eestlasi – 69, venelasi – 1, teisi rahvusi – 13
- b) erialalt põllutöölisi – 79, möldreid – 1, õmblejaid – 2, potiseppi – 1
- c) vanuselt alla 18 aasta – 6, 18 – 25 aastat – 27, 24 – 35aastat – 20, 35 – 50 aastat – 23, 50 ja üle – 7.

Talumajapidamiste teenistuses olevad sulased ja teenijad on peamiselt kohalikud elanikud. Nii on väljaspool ENSV piire sisserännanud ainult 13 isikut, kes rahvuselt peamiselt ingerlased ja soomlased. Üldiselt on sulaste ja teenijaina talumajapidamistes teenivad inimesed nõukogude korra hüvedest vähe arusaajad, ega oska taluperemeestelt nõuda N-Liidu seadustes ettenähtud tingimusi töötasu jne. näol. Nii pole ükski sulane ega teenija osanud nõuda et tema ja peremehe vahel oleks sõlmitud valla t/k¹⁷ poolt kinnitatud kirjalik leping. Seda aga kasutavad ära taluomanikud. Nii kasutab Kirbla vallas Vanamõisa külas, Nurme talus omanik KASS A. teenijana Anette JÄÄGER'it ja annab talle töötasuna vaid söögi ja hädavajaliku riietuse. Samuti pole ka teiste sulaste (teenijate) ja taluperemeeste vahel sõlmitud mingit kindlat omavahelistki lepingut, mille tõttu valdade juhtkonnad pole suutnud väljaselgitada kindlat töötasu kuus sulaste ja teenijate osas. Töötasu suuruse küsimusele ei anna mingit konkreetset vastust nii peremehed ega ka sulased ja teenijad ise, vaid püüavad seda varjata. Samal ajal on ka sulased ja teenijad täiesti organiseerimata „rahvas“ ning esialgseil andmeil ei ole ükski neist Maatööliste ametiühingu liige.

EK(b)P Läänemaa Komitee sekretär [Minne]
Informaator [Saarso]

RA, ERAF, f. 15, n. 5, s. 78, l. 60–61.

Informatsioon nr. 42 Saare maakonnast 29. mail 1947.

Talusulaste ja teenijate kohta

[– – –]¹⁸

Valdade partei alorganisationsioonide sekretäridele väljastati maakonna komitee poolt sm. Karotamme kiri sulaste registreerimise läbiviimise kohta 16. aprillil 1947. Vaatamata sellele, et 15. mail partorgidele tehti täiendavalt meeldetuletus selle kirja täitmiseks, on sulaste kohta nimekirja saatnud maakonna komiteesse ainult Kuressaare ja Salme valdade partorgid järgnevalt:

Kuressaare vallas:

1. Truumees, Selma Aleksandri t., sünd. 1923. a. Kuressaare vallas, rahvuselt eestlane, põllutööliline, palganud keskmik-talupoeg töajõu vähesuse tõttu.
2. Rahumeel, Leida Aleksi tr., sünd. 1924 Kärla vallas, rahv. eestlane, elukutselt põllutööliline, palgatud keskmik-talupoja poolt töajõu vähesuse tõttu (maakonna põllumaj. osak. juhata. sm. Ingalt talus).
3. Usin, Maria Jaani tr., sünd. 1914. a. Torgu vallas, rahv. eestl., elukutselt põllutööliline, palgatud keskmik-talupoja poolt töajõu puuduse tõttu.
4. Lember, Liidia Kirilli tr., sünd. 1928. a. Kuressaare vallas, rahvuselt eestlane, elukuts. põllutööliline, palgatud kulakliku majapidamise poolt (registreerimata).

Salme vallas:

1. Kruuser, Hilda Hindreku tr., sünd. 1924. a. Salme vallas, rahv. eestlane, elukuts. põllutööliline, palgatud keskmik-talupoja poolt.

¹⁷ t/k – täitevkomitee.

¹⁸ Siin viide kirjadele, millele vastuseks informatsioon on koostatud.

2. Kruuser, Saale Peetri tr., sünd. 1931 Salme vallas, rahv. eestlane, elukuts. põllutöeline, palgatud keskmik-talupidaja poolt.

Teistest valdadest on saadud seni operatiivandmed, kuna ametlikku sulaste registreerimist peale üksikute ei ole kusagil vallas seni teostatud ja seetõttu tulevad andmed koguda otseselt küladest.

Operatiivandmetel on olukord maakonnas järgmine (kaasa arvatud Kuressaare ja Salme vallad): Kokku on sulaseid maakonnas 83 – kõik töötavad ainult suveperioodil (Jüripäevast Mihklipäevani). Nendest 83-st majapidamisest on 16 kulaklikku majapidamist ja 67 keskmist majapidamist, kes tarvitavad palgalist tööjõudu enda majandis peamiselt tööjõu puudumise tõttu (vanade ja vähese tööjõuga talud). Sulaste koosseisus on 35 meest ja 48 naist, neist suur osa noori tütarlapsi. Rahvuse järgi on sulastest 50 eestlast ja 33 vene ja muu rahvusest inimest. Tööoskuse järgi olemasolevail andmeil on kõik põllutöölised. Vanuse järgi jagunevad 18–35 aastani – 23 inim., 25–35. a. 42 inim., 35–50 a. – 18 inimest ja üle 50-aastaseid ei ole. Palgalist tööjõust on 42 inimest kohalikkudest valdadest ja 41 inimest sissesõitnud teistest maakondadest ja rajoonidest.

Kuna suur osa palgalist tööjõudu on registreerimata, siis ei ole need töötajad ametiühingu liikmed¹⁹ ega oma ka ametlikku palgalepingut. Kuid praeguse talupoja töölise omavahelise kokkuleppe hinnad on nagu vanastigi eelpool märgitud töö perioodi eest (6 kuud) keskmiselt 8 vakka²⁰ toiduteravilja + 8 vakka kartuleid ja ülikond riideid, mis praeguste riiklike vabaturuhindadega ümberarvestatuna teeb keskmiselt 1500 rbl. kuus²¹ (üle selle korter ja söök). Jõukamates valdades, nagu Pöidel, Laimjalas ja Valjalas makstakse isegi kuni 12 vakka toiduteravilja (rukis ja nisu) suve tööperioodi eest.

Peamiseks palgaliseks tööjõuks on kehvemate majapidamiste (Kihelkonna, Lümända, Salme ja Torgu valdadest) paljulastelistest perekondadest juba tööjõulised üle 18 eluaasta lapsed, kes enda perekonna elatamiseks on sunnitud endale toiduteravilja lisaks muretsema – selleks teiste talupoegade juurde tööle minnes.

Teine osa palgalisest tööjõust on inimesed, kes juba iseseisvalt elavad ja täiesti enda ülevalpida-mist sellega teenivad, olles talvel kusagil sugulaste pool korteris, elades sellest, mis suvel teenitud ja seda regulaarselt igal aastal, mis on juba sisse jäänud kodanlikust korrast saadik.

Kolmanda osa palgalisest tööjõust talumajapidamistes moodustab Nõukogude Armeest demobi-liseeritud sõjaväelased, kes on jäänud kohtadele elama ja kirjutab end vallas sisse kui korteris oleva, aga tegelikult saab ülevalpidamise ja palga talust ja töötab talus tööjõuna, aga enda vahekorra-st peremehega palga jne. suhtes keeldub andmeid andmast.

Peale selle elab Pöide, Laimjala ja Valjala valdades ligi 40 Salme ja Torgu valla perekonda korterites, kes sõjategevuse tagajärjel kaotasid enda majapidamised ja praegu elatavad ennast kiirematel tööaegadel päeviti talupidajate abistamisega, võttes enda päevaseks töötasuks 1 kg võid ehk vakk (50 kg) kartuleid või rahas 150–200 rubla (keskmine talupoja tööpäev heina ajal on 18–20 tundi, seega á 10 rubla tund).

Täpse nimekirja sulaste kohta saadame andmete valdadest saabumisel.

[Bersin]

EK(b)P Saaremaa Komitee sekretär

[Plank]

Informaator

RA, ERAF, f. 13, n. 6, s. 21, l. 154–156.

¹⁹ Käsitsi juurde kirjutatud: (*ainult 9 a/ü liiget*).

²⁰ Vakk – viljamõõduna Riia vakk 66,4 liitrit ja Tallinna vakk 44,3 liitrit.

²¹ Riiklikud vabaturuhinnad – nii dokumendis, ilmselt on see tekstiviga ja mõeldud on riiklike normitoiduhindu (toidukaardid kehtisid Eesti NSV-s kuni detsembrini 1947). Keskmine kuupalk tööstuses oli samal ajal alla 800 rubla ja sellest ca viiendik tuli loovutada maksude ja riigilaenuna. Ülejäänud kulus põhiliselt toidule ning sellest hoolimata olid linnaelanikud alatoitumuses (O. Mertelsmann. *Everyday Life in Stalinist Estonia*. Frankfurt am Main, 2012, lk. 34–37).